

GULYÁS László
egyetemi tanár
Szegedi Tudományegyetem-Juhász Gyula Pedagógusképző
Kar, Szeged

professor
University of Szeged-Juhász Gyula Faculty of Education
Szeged, Hungary

A TRIANONI BÉKEDIKTÁTUM TÖRTÉNETÉNEK ÚJ
KUTATÁSI IRÁNYAI: IDEIGLENES ÁLLAMTEREK
A MAGYAR KIRÁLYSÁG TERÜLETÉN.
1. ELMÉLETI ALAPVETÉS

NEW RESEARCH DIRECTIONS IN THE HISTORY OF
THE TREATY OF TRIANON: PROVISIONAL STATE
FORMATIONS ON THE TERRITORY OF THE
KINGDOM OF HUNGARY.
1. THEORETICAL FOUNDATION

ABSTRACT

On the centenary of Trianon some historians boldly claimed that we know all about the history of the peace treaty. The author of the present paper thinks that this claim is false. Thanks to the anniversary many new research topics have emerged. One of them is the problem of provisional state formations.

During the fall of 1918 a huge wave self-determination swept through Central Europe prompted by Wilson's Fourteen Points. Almost every nation living in the vast region stretching from the Baltic Sea to the Aegean Sea has declared its sovereignty. In the Austro-Hungarian Monarchy 11 nations lived, so it was not surprising that on the territories of the Austrian Empire and the Kingdom of Hungary dozens of popular assemblies have proclaimed the self-determination of various nations, and the formation of new states. Some of the states thus formed have proven to be short-lived: some of them lasted for only a single day, but even the longest lasting one existed just for a few years. The Hungarian Historical Studies uses the technical term „provisional state formations” on these failed attempts at state

forming, while in his 2018 study on the Republic of Heinzenland Ferenc Szávai used the expression „ephemeral republic” on them.¹

The current paper seeks an answer to the following methodological question: how should the comparative history of provisional state formations be written.

Kulcsszavak: Osztrák-Magyar Monarchia, a trianoni békediktátum története, Wilson 14 pontja, ideiglenes államterek

Keynotes: Austro-Hungarian Monarchy, history of the Treaty of Trianon, Wilson’s Fourteen Points, provisional state formations

1. Az ideiglenes államterek problematikája

1.1. Önrendelkezési hullám Köztes-Európában 1918-1920

Néhány kellően magabiztos történész Trianon 100 éves évfordulóján kijelentette, hogy már minden tudunk a békediktátum történetéről. Azaz nincsenek már olyan kutatási területek, irányok, melyekkel érdemes lenne foglalkozni. Jelen tanulmány szerzője úgy gondolja, hogy ezen kijelentés hamis. Az évfordulóval kapcsolatban számos új kutatási téma merült fel. Ezek egyike az ideiglenes államterek problematikája.

1918 őszén Wilson elnök 14 pontjára hivatkozva egy óriási önrendelkezési hullám indult el Köztes-Európában.² A Balti-tengertől az Égei-tengerig terjedő hatalmas térségben élő nemzetek szinte mindegyike kinyilvánította szuverenitását.³ Az Osztrák-Magyar Monarchia keretei között 11 nemzet élt, így nem meglepő, hogy mind az Osztrák Császárság, mind a Magyar Királyság területén tucatnyi „népgyűlés” (az elnevezések igen változatosak) nyilvánította ki egy-egy nemzet önrendelkezését, s ennek jegyében egy-egy új állam megalapítását.⁴ A Monarchia osztrák felében – azaz az Osztrák Császárságban – ezzel kapcsolatban az alábbi eseményeket rögzíthetjük:

- 1). **Prága:** Kikiáltják a Csehszlovák Köztársaságot, 1918. október 28.
- 2). **Krakkó:** Megalakul a Lengyel Likvidációs Bizottság (melynek célja az Osztrák-Magyar Monarchiától történő elszakadás levezénylése), 1918. október 28.
- 3). **Cernowitz:** A bukovinai Román Nemzeti Tanács kimondta a tartomány egyesülését a Román Királysággal, 1918. október 28.
- 4). A Cseh Királyság történelmi határai között elhelyezkedő német többségű területek csatlakozása az éppen formálódó Német-Ausztriához:
 - a). **Troppau (Opava):** Sudetenland, 1918. október 30.
 - b). **Reichenberg (Liberec):** Deutschböhmen, 1918. október 29.
 - c). **Krummau (Český Krumlov):** Böhmerwaldgau, október 30.
 - d). **Znaim (Znojmo):** Deutschsüdmähren, 1918. november 3.
- 5). **Bécs:** a Német-Ausztriai Köztársaság kikiáltása, 1918. november 12.

- 6). **Lemberg:** az ukrán politikusok kikiáltották a Nyugat-Ukrán Népköztársaságot, 1918. november 9.
- 7). **Szarajevó:** A Boszniai Nemzeti Tanács kimondta Bosznia-Hercegovina csatlakozását a Szerb Királysághoz, 1918. november 12.
- 8). **Florynka:** A galíciai rutének egyik népcsoportja, a lemkek kikiáltják a Lemkó Köztársaságot, 1918. december 5.
- 9). **Innsbruck:** A tiroli Landtag kikiáltotta Tirol önállóságát, 1919. május 1.
- 10). **Bregenz:** Voralberg tartománylakosságának 80%-a egy népszavazáson a Svájchoz történő csatlakozás mellett döntött, 1919. május 11.

A Monarchia Lajtán inneni területén – azaz a Magyar Királyságban – a szuverenitás kinyilvánítása az alábbi helyeken és időpontokban történt meg:

- 1). **Zágráb:** A szábor felmondta a magyar-horvát kiegyezést, és kikiáltotta a Szlovén-Horvát-Szerb Államot, 1918. október 29.
- 2). **Turócszentmárton:** a Szlovák Nemzeti Tanács kinyilvánította szlovák nemzet önrendelkezési jogát és csatlakozását a Csehszlovák Köztársasághoz, 1918. október 30.
- 3). **Temesvár:** a Róth Ottó által vezetett Bánáti Néptanács kikiáltotta a Bánsági Köztársaságot, 1918. november 1.
- 4). **Budapest:** a Magyar Népköztársaság kikiáltása, 1918. november 16.
- 5). **Újvidék:** a Nagy Nemzetgyűlés kimondta Bánát, Bácska és Baranya csatlakozását a Szerb Királysághoz, 1918. november 25.
- 6). **Gyulafehérvár:** a Nagy Román Nemzetgyűlés kimondta Erdély, a Bánság, Partium és Máramaros egyesülését a Román Királysággal, 1918. december 1.
- 7). **Késmárk:** Késmárkot kikiáltották a Szepesi Német Köztársaságot, amely a várost környékét foglalta magába, 1918. december 9.
- 8). **Nagymarton:** a nyugat-magyarországi németek kikiáltották a Hienc Köztársaságot, 1918. december 6.
- 9). **Kassa:** Dvortsák Győző vezetésével megalakult a Keleti Szlovák Népköztársaság, 1918. december 11.
- 10). **Medgyes:** a szász nemzetgyűlés kimondta az egyesülést a Román Királysággal, 1919. január 8.
- 11). **Kőrösmező:** a huculok – ez egy rutén népcsoport – kikiáltották a Hucul Köztársaságot, 1919. január 8.
- 12). **Huszt:** A Magyarországi Ruszinok Össznépi Kongresszusának küldöttei határozatot hoztak a kárpátaljai ruszin területeknek a Nyugat-Ukrán Köztársasághoz történő csatlakozásáról, 1919. január 21.
- 13). **Ungvár:** az ún. Központi Rada kimondta Kárpátaljának a csehszlovák államhoz történő csatlakozását, 1919. május 8.
- 14). **Eperjes:** a szlovák kommunisták a magyar Vörös Hadsereg által az északi hadjárat során elfoglalt területen kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot, 1919. június 16.

- 15). **Muraszombat:** Tkálecz Vilmos – a Tanácsköztársaság egyik helyi vezetője – néhány deklaráta az önálló Vendvidéki Köztársaságot, 1919. május 29.
- 16). **Fiume:** Gabriele D'Annunzio kikiáltotta a Carnarói Olasz Köztársaságot, 1920. szeptember 8.
- 17). **Pécs:** a pécsi szocialisták (Károlyi hívei és a kommunisták)Linder Béla vezetésével kikiáltották a Baranyai-Bajai Szerb-Magyar Köztársaságot, 1921. augusztus 14.
- 18). **Felsőőr:** Prónay Pál kikiáltotta a Lajtabánságot, 1921. október 4.

A két felsorolásból látható, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia területén több mint két tucat esetben történt meg a szuverenitás kinyilvánítása. Ezeket történesek, némi leegyszerűsítéssel két nagy csoportba sorolhatjuk:

- a). Egyrészt valamely területet népessége kinyilvánította szuverenitását, majd azonnal azt is kijelentette, hogy csatlakozik egy már létező államhoz. Erre tipikus példa a gyulafehérvári nemzetgyűlés, amelyen a románok kimondták Erdély, a Bánság, Partium és Máramaros egyesülését a Román Királysággal.
- b). Másrészt a szuverenitás kinyilvánításának eredményeként egy-egy önálló állam jött létre. Erre tipikus példa a Bánsági Köztársaság születése.

A b) kategóriába sorolt esetekben az életre hívott államok sorba kétféle módon alakult: egy részük tartósan fennmaradt. Ebbe a kategóriába tartozik például az első Csehszlovák Köztársaság⁵ vagy Lengyelország. Másik részük viszont rövid életűnek bizonyult: volt olyan, amely mindössze egy napig állt fent, de a leghosszabbban életűnek is mindössze néhány év adatott meg. Ezekre az elbukó államkezdeményekre a magyar történelemtudomány az „ideiglenes államterek” terminus technikust használja.

1.2. Az ideiglenes államterek kutatásának előzményei

Az ideiglenes államterek kutatásának első úttörője a Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására⁶ (VIKEK) szakmai hálózatának egyik alapító tagja Kókai Sándor volt, aki 2010-ben megjelent könyvében egy önálló fejezet szentelt az egyik tipikus ideiglenes államternek a Bánsági Köztársaságnak.⁷

A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására (VIKEK) által 2009-ben elindított „Több nemzetiségű államok keletkezése és bukása Közép-Európában” című konferencia-sorozat keretei között, továbbá a szintén 2009-ben indult „Régiótörténelmi Kutatások” című konferencia-sorozat keretei között számos ideiglenes államter történetét vizsgálták a kutatók az utóbbi 11 évben.⁸ Nézzünk egy példát: 2012-ben az V. régiótörténelmi Kutatások Konferencián Fiume története került terítékre. Ennek egyik elemeként jelen tanulmány szerzője arról tartott előadást, hogy a ver-saillesi „béketeremtők” hogyan viszonyultak a fiumei ideiglenes államterhez.⁹

2018. november 9-én megrendezett VIII. Újragondolt negyedszázad konferenciát az Osztrák-Magyar Monarchia 100 évvel ezelőtti bukásának szentelte a VIKEK. Ezen alkalommal a délelőtti folyamán 7 plenáris előadás foglalkozott az 1918 őszi önrendelkezési hullámmal, a Monarchia államterének széthullásával és az új államterek keletkezésével.¹⁰ Az ezen a konferencián elhangzott plenáris és szekció-előadások *”Sorsdöntő napok Közép-Európában 1918 őszén”* egy tematikus folyóiratszámában publikálására kerültek.¹¹

Ezen a konferencián a Hienc Köztársaságról szóló előadásában és annak publikált verziójában Szávai Ferenc egy új fogalmat vezetett be az ideiglenes államterre, amikor a „kérészetű köztársaság” kifejezést használta.¹²

Szávai Ferenc fogalomhasználatát – bár a rá való hivatkozás nélkül – átvették más történész csoportok is: 2020-ban feltűnt egy konferencia címében,¹³ illetve az annak anyagait közlő tematikus Rubicon szám címében,¹⁴ sőt magában az egyik tanulmány címében is.¹⁵ Azt is sajnálatosnak tartjuk, hogy a VIKEK szakmai hálózatának egyetlen egy a témakörrel régóta foglalkozó tagját sem hívták meg a rendezők ezen kérészállamok konferencia előadói közé.

1.3. A kutatási irány kiteljesítése: az ideiglenes államterek összehasonlító története

Jelen tanulmány szerzője egy több részből álló tanulmánysorozat keretében kívánja feldolgozni az ideiglenes államterek történetének elméleti és gyakorlati kérdéseit. Jelen tanulmány ezen sorozat első része, egy elméletialapvetés, amely leltárba veszi a vizsgálandó kérdéseket. A kutatás jelen indító fázisában úgy gondoljuk, hogy az alábbi kérdések mentén lehet elindítani a kutatást:

1. Milyen előzményei vannak az ideiglenes államtér születésének?

Itt be kell vezetnünk egy új fogalmat, az államkezdeményt. Ennek definíciója: Egy egyén vagy kisebb-nagyobb csoport új állam létrehozására tesz javaslatot. Ezen javaslat központi eleme a terv, arra vonatkozóan, hogy hogyan is nézzen ki a kikiáltandó állam. Ez a terv elsősorban a területre vonatkozik, de tartalmazhat elképzelést az államformára is. Például ilyen államkezdeményezésnek tekintjük Paál Árpád – Udvarhely megye alispánja – 1919. január 13-i *„Emlékirat a semleges független székely államról”* című memorandumát, melyben egy ún. Székely Köztársaság koncepcióját fogalmazta meg.¹⁶

Ez a példa arra is kiválóan alkalmas, hogy leszögezzük, nem minden államkezdeményezésből jön létre ideiglenes államtér. A példánál maradva a Székely Köztársaság terve papíron maradt, gyakorlati lépések nem történtek megvalósítása érdekében.

2. Mikortól beszélhetünk ideiglenes államtérről?

A kérdést másképp megfogalmazva: mi az a pont az események menetében, amelytől kezdve államkezdeményezés helyett már ideiglenes államtérről beszél-

hetünk? Azt gondoljuk, hogy ez a pont az az államjogi aktus, amikor kikiáltják az adott államot. Például aBaranyai Szerb-Magyar Köztársaságot attól a pillanattól tekintjük ideiglenes államtérnek, amikor Linder Béla és elvtársai 1921. augusztus 14-én Pécsset kikiáltották.¹⁷

3. Kik hozták létre az ideiglenes államteret?

Valójában ez egy olyan kérdés, melynek megválaszolásához magát a kérdést több alkérdésre kell bontanunk:

- a). Ki az államtér létrehozásának vezetője, és milyen politikai súlyt képviselt?
- b). Milyen nagyságú csoport állt a vezető mögött? Szűk csoportról van szó, vagy széles támogatottságról?

4. Létezik-e valamilyen ideológiai alapja az ideiglenes államtérnek?

Az ideológiai háttér meglétére tipikus példa a Szlovák Tanácsköztársaság, amely számára a proletár internacionalizmus és a világforradalom eszméje képezte az ideológiai alapot.

5. Mely területekre terjed ki az ideiglenes államtér?

Előzetesen leszögezhetjük, hogy a terület szempontjából az ideiglenes államterek nagyon eltérő nagyságúak lehetnek. Területük nagysága lehet:

- a). egy város és szűkebb környéke, lásd Carnarói Olasz Köztársaságot,
- b). egy nagyobb régió, lásd a három vármegyére kiterjedő Bánsági Köztársaságot,
- c). egy önálló országnyi terület, lásd a Szlovén-Horvát-Szerb Államot.

6. Milyen katonai erővel rendelkezett az ideiglenes államtér?

Vizsgálandó, hogy volt-e elegendő ereje – pontosabban katonai ereje – az ideiglenes államtér vezetőinek arra, hogy a külső fenyegetéssel szemben megvédjék államukat?

7. Volt-e az ideiglenes államtérnek külső támogatottsága?

Vizsgálandó, hogy volt-e olyan nagy- vagy középhatalom, esetleg szomszéd állam, melynek érdekében állt az ideiglenes államtér tartós fennmaradása, és ennek érdekében tett-e lépéseket?

8. Miért bukott el az ideiglenes államtér?

Vizsgálandó, hogy mely tényezők és okok miatt nem tudott az ideiglenes államtér, tartós (értsd hosszabb időn keresztül fennmaradó) állammá válni?

4. Konklúziók helyett

Mivel jelen tanulmány egy kutatási projekt elméleti alapvetéséről szól, korai lenne konklúziók megfogalmazása. Ezért csak annyit kívánunk leszögezni, hogy úgy véljük a fenti kérdések vizsgálatával lehetséges megírni az ideiglenes államterek összehasonlító történetét. Ezzel pedig közelebb jutunk annak megértéséhez és felvázolásához, hogy konkrétan hogyan született meg a Nagy Háború után a versaillesi Közép-Európa, amely egészen napjainkig alapvetően meghatározza makrorégióink történelmét, sőt az itt élők mindennapjait is.

JEGYZETEK / NOTES

1. Részletesen lásd Gulyás László szerk. (2020/a): Aversaillesi Közép-Európa születése 1918-1924. Államalmok, népgyűlések, ideiglenes államterek területi átrendeződések. Szeged. Egyesület Közép-Európa Kutatására. 85-90. old.
2. Erről bővebben lásd Gulyás László–Szávai Ferenc (2018/a): Közép-Európa és Wilson 14 pontja. BBC History 2018/október. 46–51. old.
3. A részleteket lásd Gulyás László főszerk. (2019/a): A trianoni békediktátum története hét kötetben. I. kötet: Trianon Nagy Háború alatti előzményei, az Osztrák-Magyar Monarchia bukása. Szeged. Egyesület Közép-Európa Kutatására.
4. Ezekről a népgyűlésekről széles tablót rajzol fel az alábbi tanulmánykötet Gulyás László szerk. (2020/a): Aversaillesi Közép-Európa születése 1918-1924. Államalmok, népgyűlések, ideiglenes államterek területi átrendeződések. Szeged. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Lásd még Gulyás László (2019/b): Az Osztrák–Magyar Monarchia bukásának előzményei a Nagy Háború alatt. In: Gulyás László (szerk.): Trianonról közérthetően. Tizenkét előadás a nemzeti, polgári, konzervatív történetírás jegyében. 15-37. old.
5. Gulyás László (2018/b): A csehszlovák állam születése. BBC History 2018/október 52-58. old.
6. A VIKEK tevékenységéről lásd honlapjukat www.vikek.eu
7. Kókai Sándor (2010): A Bánság történeti földrajza (1718-1918). Nyíregyházi Főiskola. Nyíregyháza. 309-318. old.
8. Mind a „Több nemzetiségű államok keletkezése és bukása Közép-Európában” konferencia-sorozat, mind „Régiótörténeti Kutatások” konferencia-sorozat teljes programja megtalálható a www.vikek.eu honlapon a „korábbi évek konferenciái fül alatt lásd <https://vikek.eu/konferenciak/>
9. Az előadásból az alábbi tanulmány született meg Gulyás László-Bali Lóránt (2012): Tenyearsfromthehistory of Fiume, 1914-1924. The TwentiethCentury. 2012/2. 41-52. old. A kérdésről lásd meg Gulyás László-Bali Lóránt (2011): The Fiume question1918-1920. Öt Kontinens. 2011/1. szám ELTE. Budapest. 143-150. old; Gulyás László (2016/a): Adalékok a régiótörténeti kutatásokhoz 1. Fiume-kérdése a versaillesi békekonferencián, különös tekintettel a magyar béke delegáció álláspontjára.

- In. Tamás János-Popp József szerk. (2016): A kapocs. Baranyi Béla 70. Debreceni Egyetem. Debrecen.156-163. old.
10. Lásd <https://vikek.eu/konferenciak/>
 11. Lásd az ActaScientiariumSocialium. tematikus számát: Sorsdöntő napok Közép-Európában 1918 őszén. ActaScientiariumSocialium. No48. letölthető <http://acta.bibl.u-szeged.hu/58162/>
 12. Lásd Szávai Ferenc (2018): Egy kérészetű köztársaság: 1918. december 6-7. ActaScientiariumSocialium. No48. 85-90. old.
 13. Az NKE EJK Közép-Európa Kutatóintézet, a Trianon 100 MTA-Lendület Kutatócsoport és az NKE ÁKK Alkotmányjogi Intézetének konferenciája: Kérészállamok a történelmi Magyarország területén (1918–1921) konferencia, Budapest, 2020. február 25.
 14. Lásd Rubicon 2020/4. szám Kérészállamok.
 15. Ablonczy Balázs (2020): Kérészállam, interregnum, wilsonizmus. Az átmeneti államok kategóriái. Rubicon 2020/4. szám 4-7. old.
 16. A Székely Köztársaságról lásd Csüllög Gábor-Gulyás László-Suba János (2020/b): A trianoni békediktátum története hét kötetben II. kötet. Térképek a békediktátum történetéhez. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged. 104-105. old.
 17. Gulyás László (2016/b): A Baranyai Szerb-Magyar Köztársaság. Zombori István szerk. A szerbek Magyarországon 1918-1921. Budapest. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség. 105-112. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM / REFERENCES

Feldolgozások

- Ablonczy Balázs (2020): Kérészállam, interregnum, wilsonizmus. Az átmeneti államok kategóriái. Rubicon 2020/4. szám 4-7. old.
- Csüllög Gábor-Gulyás László-Suba János (2020): A trianoni békediktátum története hét kötetben II. kötet. Térképek a békediktátum történetéhez. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged. 104-105. old.
- Gulyás László-Bali Lóránt (2011): The Fiume question 1918-1920. Öt Kontinens. 2011/1. szám ELTE. Budapest. 143-150. old.
- Gulyás László-Bali Lóránt (2012): Ten years from the history of Fiume, 1914-1924. The Twentieth Century. 2012/2. 41-52. old.
- Gulyás László (2016/a): Adalékok a régiótörténeti kutatásokhoz 1. Fiume-kérdése a versaillesi békekonferencián, különös tekintettel a magyar béke delegáció álláspontjára. In. Tamás János-Popp József szerk. (2016): A kapocs. Baranyi Béla 70. Debreceni Egyetem. Debrecen.156-163. old.
- Gulyás László (2016/b): A Baranyai Szerb-Magyar Köztársaság. Zombori István szerk. A szerbek Magyarországon 1918-1921. Budapest. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség. 105-112. old.

- Gulyás László–Szávai Ferenc (2018/a): Közép-Európa és Wilson 14 pontja. BBC History 2018/október. 46–51. old.
- Gulyás László (2018/b): A csehszlovák állam születése. BBC History 2018/október 52-58. old.
- Gulyás László főszerk. (2019/a): A trianoni békediktátum története hét kötetben. I. kötet: Trianon Nagy Háború alatti előzményei, az Osztrák-Magyar Monarchia bukása. Szeged. Egyesület Közép-Európa Kutatására.
- Gulyás László (2019/b): Az Osztrák–Magyar Monarchia bukásának előzményei a Nagy Háború alatt. In. Gulyás László (szerk.): Trianonról közérthetően. Tizenkét előadás a nemzeti, polgári, konzervatív történetírás jegyében.
- Szegedi Egyetemi Könyvkiadó–Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. Szeged.
- Gulyás László (2019/c): Az Osztrák–Magyar Monarchia bukásának előzményei a Nagy Háború alatt. In. Gulyás László 2019/b 15-37. old.
- Gulyás László szerk. (2020/a): Aversaillesi Közép-Európa születése 1918-1924. Állam-álmok, népgyűlések, ideiglenes államterek területi átrendeződések. Szeged. Egyesület Közép-Európa Kutatására.
- Kókai Sándor (2010): A Bánság történeti földrajza (1718-1918). Nyíregyházi Főiskola. Nyíregyháza. 309-318. old.
- Rubicon 2020/4. szám „Kérészállamok” tematikus szám.
- Szávai Ferenc (2018): Egy kérészéletű köztársaság: 1918. december 6-7. ActaScientiarumSocialium. No48. 85-90. old.

internetes források

www.vikek.eu

Sorsdöntő napok Közép-Európában 1918 őszén. ActaScientiarumSocialium. No48. Letölthető <http://acta.bibl.u-szeged.hu/58162/>